

## A jó, a rossz és a tények

Kornai János a *Láttelel* című 2017-es tanulmánykötetében emlékeztet rá, hogy ő már 1980-ban is vitába szállt azokkal, akik egy „optimális rendszer” kialakítására törekednek a „lehető legjobb játékszabályok” kialakításával. „Aki erre törekszik, valahogy úgy képzelem, hogy látogatást tehet egy nagy szupermarketben”, ott összeszedi az optimális történelmi állapothoz szükséges elemeket, és összerakja belőle a tökéletes rendszert. „Csakhogy ez naiv vágyalom. A történelem nem tart fenn efféle szupermarketet, amelyben tetszés szerint válogathatunk... Csupán különböző, előre összeállított »arukapcsolásos« csomagok” léteznek, amelyek az egymással kompatibilis elemeket tartalmazzák. Kornai itt rosszul használja a szavakat, mert az idealistát nevezi optimálisnak, az optimális pedig éppen az lenne, ami a lehetséges összeállítások közül a legjobb. A naiv idealisták éppen az ideálisban hisznek, mert nem eléggé realisták ahhoz, hogy az optimálisra törekedjenek. Ettől a kis fogalmazási problémától eltekintve azonban Kornai egyszerű igazsága rendkívül fontos igazság, amely sok életút értelmezéséhez adja meg a kulcsot. A „demokratikus szocializmus” ’56-os és korábbi-későbbi híveiéhez éppúgy, mint Bajcsy-Zsilinszky Endrééhez. Csak Bajcsy-Zsilinszky idealizmusát jelentős részben más ideák vezérelték.

Az ő legfontosabb ideái ritka együtttest alkottak. Amilyen sokan

azonosultak ezek egy részével, olyan kevesen az együttesükkel. Ezért aztán szinte mindenkinek kellett Bajcsy-Zsilinszkyból valami, de szinte senkinek nem kellett belőle minden. Ennek megfelelően Bajcsy-Zsilinszkyt valamely részére redukálva igen sokan használták különböző körökben és irányzatokban, a teljes ember pedig mindenkit csak zavart, idegesített, kínos helyzetbe, hamisítási kényszerbe hozott.

De maga Bajcsy-Zsilinszky is ilyen problémák és lehetőségek között futotta be politikai pályáját. Szinte mindenkihez kötődött fontos ideái és törekvései egy részével, és szinte mindenkivel ütközött fontos ideái és törekvései más részével. Útja során jóformán mindenkinek volt szövetségese és ellensége. Hatalmas kapcsolati tőkével rendelkezett, de kapcsolatai változékonyak és jellemzően ambivalensek voltak az őt vakon követő egynémely hívét kivéve, akiknek azonban nem volt politikai súlyuk.

Kevesen vállalták fel az ő ellentétes irányokba futó értékelését olyan nyíltan és fesztelenül, mint a náci *Kuruc.info*, amely egyrészt egyetértőleg idézi legvadabb antiszemita szövegeit, másrészt megállapítja, hogy „politikai kaméleon, hazaáruló és gyilkos” volt.

Bajcsy-Zsilinszky teljes politikai eszmevilágának és politikusi életútjának feltárására most történt meg az első nagyszabású kísérlet (Bartha Ákos: *Bajcsy-Zsilinszky Endre. Élet-*

*út és utóélet.* MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2019, 658 oldal). Ennek most jött el az ideje. Bajcsy-Zsilinszky alakja aktuálpolitikai szempontból érdektelenné vált, miután az első szabadon választott kormány fejét és az államfőt tagjai között tudó Bajcsy-Zsilinszky Baráti Társaság betöltötte szerepét a Nemzeti Kerekasztalnál, ahol elsősorban hiperaktív elnöke, Vigh Károly révén megtette, amit megtehetett az új nacionalista pártok és az állampárt régi nacionalista szárnyának összehozatala, a nyugatos, liberális pártok diszkreditálása és Pozsgay Imre elnökké választása végett.

Jött egy fiatal, ambiciózus és a grafomán Bajcsy-Zsilinszky által termelt irdatlan betűtengeren átvezetni nem rest történész, aki még általános iskolába járt, amikor Bajcsy-Zsilinszky aktuálpolitikai használati értéke megszűnt, és elkezdte ennek a méretes monográfiának az adatgyűjtését gyakorlatilag egy időben azzal, hogy a Bajcsy-Zsilinszky-kutatást évtizedeken át kisajátító Vigh Károly hosszú pályája és élete a végéhez ért.

Az apai ágon szlovák származású politikust vezérlő célképzet ez volt: a történelmi Magyarország területileg is teljes helyreállítása, amelyben újra kibontakoznak a magyarság ősi és változatlan, a vérben rejtőző, de a nagyfokú vérkeveredés mellett is érvényesülő faji tulajdonságai, mindezek birodalomépítésre és e birodalom keretei között a többi nemzet vezetésére predesztinálják. Ennek a vezetésnek a konkurens birodalmiságot képviselő, a magyar fajt megrontó és társadalmi-gazdasági-politikai pozícióit kisajátító zsidóság és né-

metség elleni harcban az ő befolyásukat, beszivárgásukat, hatalmi törekvéseiket leküzdve kell érvényesülnie egy olyan országban, ahol a magyar faji tulajdonságokat mindenképp hordozó parasztságot a feudális nagybirtokot megtörő radikális földreformmal kiemelik a szegénységből, ahol a városi szegénységet, munká nyomort is messzemenő szociális intézkedésekkel számolják fel, ahol jogegyenlőség uralkodik a különböző származású és felekezetű állampolgárok között, ahol az önkormányzatiság eszméje, a széles körű autonómiák gyakorlata, a parlamentarizmus és az alkotmányosság határozza meg a társadalom életét, ahol a demokrácia normáit tiszteletben tartják, és a nép szabad és titkos választásokon választja meg vezetőit.

Ezt az egymást kizáró elemekből fölépülő célképzetet leginkább szociáldemokratikus feudál-rasszizmusnak nevezhetnénk. Ne felejtsük el, hogy ezeket az elemeket csak materiális és racionális alapon ítélnéljük egymást kizáróknak. De az idealizmus, a hit mindent megenged. Azt is, hogy Isten segédelmével a Kárpát-medence népei a jogegyenlőség feltételei között is, a szabad választások útján is önként elfogadják a magyarság vezető szerepét, s magukévá teszik Bajcsy-Zsilinszky meggyőződését, miszerint csak a magyarság képes faji tulajdonságainál fogva arra, hogy ne maga alá, hanem maga mellé rendelje, miközben vezeti őket.

Ahogy Kornai és nemzedéke számára természetes volt és maradt, hogy materiális és racionális alapon gondolkodnak értékek, törekvések, mechanizmusok összeegyeztethetőségéről, Bajcsy-Zsilinszky és kortár-

sai számára természetes volt, hogy hisznek Istenben, aki uralkodik a racionalitás fölött. Ha maguk mögé néztek a történelmi múltba, csak olyan korokat láttak, amelyekben a hit általános és természetes volt. A vér misztikuma ráadásul még a 19. század tudományos forradalmaiban megszületett örökléstantól is erősítést kapott.

Könnyebb volt tehát a demokrácia és a szocializmus összeegyeztethetlenségét elfogadniuk azoknak az exmarxistáknak, akik marxista-kommunista korszakuk után is a materiális és racionális gondolkodás igényével éltek, mint lemondani az idealistáknak arról, amit ideálisnak vélték. Pedig tudjuk, hogy ez az elfogadás még az előbbieknél is milyen nehezen ment, és mennyire sokáig tartott.

A fent leírt célképzet a politikus pályájának utolsó szakaszára alakult ki, de voltak benne állandó elemek.

Zsilinszky Endre tartalékos hadnagy a hazuról hozott konzervatív-liberális, '67-es politikai alapról már a Nagy Háború előtt kilengett militarista-fajvédő irányba. Önként jelentkezett szolgálatra 1914-ben, és lényegében végigharcolta a háborút, melynek kitörése „megkönnyebbülés volt” számára. Húgának azt írta 1914 októberében: „A háború gyönyörű dolog.” A *Militarizmus – pacifizmus* című 1920-as könyvéből idézi monográfiája: „...a német militarizmus egy, az egész nagy nemzetet átfogó egyetemes szellem, erkölcs, világnézet, akarat, mely ugyan a legtudatosabban és legélesebben a hadseregben testesül meg, de a hadseregből kisugárzódva él a gyárosban is, a földbirtokosban is, a pa-

rasztnban is, a diákban is, még a szocialista munkásban is, sőt a nőkben és a gyermekekben is...”. 1938-ban is alapvető fontosságot tulajdonít „a mi népünk katonai többértékűségének és elsőségének”.

Magyarország háborús részvételéhez nem azért viszonyult ellentétes módon az első és a második világháború idején, mert militaristából pacifista lett, hanem azért, mert alapvetően megváltozott a németiséghez való viszonya. „A német népnek rajongó bámulója vagyok” – ezt írta fent idézett 1920-as könyvében. A „katonai szolidaritás” alapján állt ki a bestiális gyilkosságokat végrehajtó különítményesek, köztük Prónay Pál és Héjjas Iván felelősségre vonása ellen.

Nagyjából addig volt ő a militarizmus lelkes propagandistája, amíg meg nem változott 1927 végén színté egy csapásra a németiséghez való viszonya. Ekkortól a német népben nem a birodalomépítésre hivatott, a hódító Mátyás király örökségéhez visszatérő Magyarország szövetségét látta, hanem fenyegető riválist.

Bajcsy-Zsilinszky németellenessége tehát nem Hitler-ellenességgel kezdődött, jócskán megelőzte azt. Sőt, 1930-ban a „csődbe jutott” weimari köztársasággal szembeállította Hitler pártját: „keservesen, de megható szívóssággal verekszik ott a levegőért és napfényért egy olyan politikai irányzat és mozgalom, amely gyökeresen és bátran szakítani kíván” az elaggott politikai rendszerrel.

1933 után már természetesen Hitler képviselte a birodalmi konkurenciát.

Bajcsy-Zsilinszky a negyvenes években is határozottan harcolt a hadi

kiadások növeléséért, a másfél milliós magyar hadseregért, melynek nem a német birodalmi, hanem a magyar birodalmi érdekekért, az elszakított területek maradéktalan visszaszerzéséért és megtartásáért kellene harcolnia.

A fiatal Zsilinszky Endre tömegellenes, elitista álláspontot képviselt. Egyetértett Nietzschével abban, hogy az emberek legnagyobb tömege a csorda kategóriájába tartozik; úgy véli, „a csorda nem érdemli meg a Tisza-féle übermenscheket”, s nem józan, nem hazafias dolog feláldozni „az általános választói jogért minden nemzeti állam legmélyebben fekvő alapját: az állam alkotó faj hegemoniáját”.

1928 nyarán még gúnyosan emlegette az általános és titkos választójog „csodaszerét”, de egy évvel később és azután mindig a leghatározottabban követelte. A tömegellenessége pedig az ellentétébe csapott át, a társadalom legnagyobb tömegét alkotó magyar parasztság glorifikálásába. Éppen a nyomorból kiemelt parasztságtól várta az idegen befolyás alá került, faji erényeitől elidegenedett, jelentős részben „asszimilánsokból”, „hígmagyarokból” regrutálódott felsőbb rétegek fölfrissítését, megújítását, meg- és mélymagyarosítását.

A húszas években Zsilinszky még osztotta Paul Leroy-Beaulieu nézetét, miszerint „minél jobban erősödik a parlamentarizmus és a demokratizmus, annál alkalmatlanabb lesz az állam ellátni szerepét”. „Nem szabadságjogok kellene ennek a veszendő magyarságnak, hanem egy Drakón” – ezt írta Zsilinszky a nemrég megválasztott kormánypárti képviselő 1922-ben. „Megvallom őszintén, nem irtózom a diktatúrá-

tól, sőt... azon a meggyőződésen vagyok, hogy a forradalmakból egy új és szilárd állami és nemzeti konstrukcióra való átmenet szinte elképzelhetetlen diktatúra nélkül. [...] Én még Bethlen Istvánnak is megadnám ezt a diktatúrát, ha a három esztendő előtti Bethlen Istvánnal állanánk szemben. [...] ...ha ez az ő diktatúrája volna, hasonlatos Mussoliniéhoz” – 1924-ben beszélt így Zsilinszky a nemzetgyűlésben.

Ami pedig a jogegyenlőséget illeti, nemcsak egyetértett a numerus claususszal, de tevékenykedett is a Numerus Clausust Védő Ligában, s a zsidóságot kárhóztatta, amiért nem ismeri fel annak antiszemitizmus-csökkentő hatását, hanem vadul ágál ellene. Azt tekintette a numerus clausus legfőbb hibájának 1928-ban, amikor formálisan megszüntették, hogy egyedüli eszközként alkalmazták, holott jobb esetben „egész sora egészítette volna ki a további törvényhozási intézkedéseknek”.

Korábbi álláspontját a numerus clausus kérdésében 1933-ban minősítette tévesnek. Nem azért, mert a „zsidóveszedelemről” megváltozott a véleménye, azt a továbbiakban is emlegette, ha ritkábban is, hanem azért, mert belátta, hogy ilyesféle adminisztratív eszközökkel nem lehet célt érni. A magyar társadalom és gazdaság nagy kérdéseit kell radikális reformokkal megoldani, akkor a parasztság sarjai beáradnának a középosztályba, meghatározó erőt képeznének, és ez el is venné a zsidókérdés életét.

Az első zsidótörvény meghozatala idején már minden vonatkozó írásában megerősítette, hogy a jogegyenlőség felmondhatatlan alkotmányos

alapelv, a zsidóságnak ragaszkodnia kell hozzá, de a túlzott gazdasági hatalmához már csak a saját érdekében sem kellene ragaszkodnia, inkább önként tudomásul kellene vennie, hogy a nagy népi tömegek a vagyon, a jövedelmek, a pozíciók igazságosabb megosztását kívánják. Bajcsy-Zsilinszky az első zsidótörvényre azt mondta, hogy azt legfeljebb átmeneti intézkedésként tudja elfogadni, a másodikat viszont már kategorikusan elutasította. Mindenesetre az első zsidótörvény által meghatározott 80 százalékos nem zsidó arányon belül 80 százalékos arányt követelt a „pedigrés fajmagyaroknak, akiknek... nagyapjuk és nagyanyjuk is kétségtelenül magyar fajú”. Ő maga ennek a követelménynek nem felelt volna meg.

A „törzsökös magyarság” fogalmának problematikus voltára Bajcsy-Zsilinszkyt az Országházban éppen az a Hóman Bálint figyelmeztette, aki aztán a végsőkéig kitartott a nyilasok és a náci birodalom mellett, amikor Bajcsy-Zsilinszky az ellenállás mártírja lett. Azt mondta, hogy ő apai ágon német, vitapartnere szlovák ősökkel rendelkezik, csak anyai ágon magyarok, mégis visszautasítaná, ha valaki nem tartaná őket magyarnak. Bajcsy-Zsilinszky elutasította a kettejük közötti párhuzamot, közbeszólván: „Anyai ágon honfoglaló vagyok, és az a vér mozog bennem.” Erre a jobboldalon kitért a jókedv. Bajcsy-Zsilinszky ugyan tényleg a honfoglaló Bulcsuig vezetett vissza a rokonságát, de igazság szerint a 18. század végén halt meg az első Bajcsy, akinek valami nyoma van az iratokban, s ráadásul az anyai ágba is szövéődött azért szláv szál.

A Bartha Miklós Társaságban tartott 1929-es előadásában az akkor éppen mandátum nélküli politikus kifejtette: „...még kevésbé állhat a magyar ifjúság az úgynevezett demokrácia sorába sem, amely lelkileg teljesen távol áll a magyar föld népétől, a magyar föld zömétől. A demokrácia különben is titkosan vagy nyíltan mindenkor a leghívebb kiszolgálója a kapitalizmusnak.” Ezt ő már azután mondta, hogy 1928 végén háromrészes cikksorozatot írt arról, hogy mekkora szüksége van Magyarországnak az agrárdemokráciára. Ennek valami más kellett tehát jelentenie, mint a sima, illetve polgári demokráciának, amely valóban a kapitalizmus adekvát politikai kerete.

1934-re az ellentétére változott Bajcsy-Zsilinszky véleménye a magyar néplélek és a demokrácia viszonyáról. Mussolini rendszerét továbbra is csodálta, leszögezte, hogy ha olasz lenne, fasiszta lenne, de Magyarországon másképp kell megvalósítani azt, amit Olaszországban Mussolini „elért”, mert a magyarok mások, mint az olaszok. „A faszizmus gerince a hierarchia. A magyar politikai gondolat és államszervezés alapvető formája az önkormányzat”, „a mi igazi hivatásunk... megvalósítani a magyar lélekre és egyéniségre szabott igazi demokráciát és parlamentarizmust”. Ehhez pedig a legjobb mintát immár az angol alkotmányos berendezkedésben látta. Ez azonban nem változtatott „korunk nagy diktátorai”, Mussolini, Kemal és Pilsudski iránti nagyrabecsülésén. Még az általa lelkesen üdvözölt, a cseheket az őket mindig is megillető szolgaszerepre szorító müncheni egyezményvel kapcsolatban is Mus-

solini diplomáciai zsenijét méltatta 1938-ban.

1936-ban, a Nemzeti Radikális Párt és a Független Kisgazdapárt egyesülésekor a két pártvezér, az ellenforradalmi szegedi gondolat és a radikális fajvédelem két egykori jelese, Bajcsy-Zsilinszky és Eckhardt Tibor közös nyilatkozatot adott ki, miszerint „a két párt egyformán szigorú alkotmányos és őszinte népi, agrárdemokratikus elveket vall”, és „a politikai magyar nemzet egyenrangú tagjának tekintenek [...] fajra, nemzetiségre, felekezetre való tekintet nélkül minden magyar állampolgárt, egyetlen föltételül szabván a feltétlen államhűséget”.

Ezzel együtt Bajcsy-Zsilinszky 1939-ben leszögezte, hogy „a legtisztább fajvédelem gondolata terve és tábora” a kisgazdapárté. Ebben az évben volt az 1919-es ellenforradalom huszadik évfordulója, amelyen Bajcsy-Zsilinszky a legnagyobb büszkeséggel vállalta fajvédő múltját s azt a dicsőséget, hogy legyűrték bizonyos zsidó rétegek forradalmi lázadását „az ezeréves magyar hivatás, élmény, valóság” ellen.

Bajcsy-Zsilinszkynek lehettek identitásproblémái. Az ő szocializációja nem olyan volt, mint mondjuk Klebelsberg Kunóé, akinek a nevelését lényegében csak az anyai magyar ág határozta meg, és akinek a Klebelsbergékhez alig volt köze. Zsilinszky Endre politikai indíttatását két jelentős közéleti személyiség, apja és annak testvére, egy helyi és egy országos jelentőségű közéleti személyiség és az ő kapcsolatrendszerük határozta meg. És ugyan már ezek a férfiak is magyarként határozták meg magukat, de ők azért még a szinte tiszta szlovák Békéscsabába

születtek bele a 19. század derekán, és annyira azért még voltak szlovákok, hogy elküldjék az ifjabb Endrét szlovák szót tanulni Árva vármegyébe. Az ifjabb Endre Zsilinszkyként lett valaki, s már középkorú úr volt, amikor a vitézi rendbe fölvétetvén apai neve elé tűzte az anyait.

Amikor arra intett, hogy a vagyonok, jövedelmek és pozíciók újraelosztása nem járhat azzal az eredménnyel, hogy a zsidók helyett asszimilánsok foglalják el a teret a magyarok elől, akkor az asszimilánsok között a tótokat is emlegette. 1940. január elsején Kozma Miklósnak ezt írta: „...én egyre inkább visszatérek húsz év előtti fajvédő szemléletemhez és elgondolásaimhoz, melynek lényege, hogy se zsidó, se germán, se szláv [!], mert ez a vacak pereputty együvé tartozik, hanem: csak magyar.” Jellemző epizód, hogy Bajcsy-Zsilinszky abba a szervezetbe – a Magyar Testvéri Közösségbe – is belépett, amelynek fogadalmi szövegét meg kellett változtatnia ahhoz, hogy a nem teljesen magyar származású politikus is elmondhassa.

Nemcsak származási, hanem társadalmi identitásproblémái is lehettek. Meggazdagodott tót parasztok második generációs, értelmiségivé mobilizálódott sarja volt, kitalált előkelőbb ősökkel. Semmilyen nemesi múlthoz köze nem volt, de annál inkább úrként viselkedett, párbajok tömegét bonyolította le, miközben az úri fellépéshez szükséges jövedelemmel soha nem rendelkezett, egész pályája során anyagi gondokkal és adósságokkal küszködött, jelentős részben azért, mert tiszta kezű politikus volt, soha kétes származású vagy rendeltetésű pénzt el nem fogadott.

Elég bizarr törekvés volt a hivatalos állampárti történetírás részéről, hogy osztálygyilkosságként állítsák be Áchim András megölését a Zsilinszky fiúk által, miközben az Áchimok és a Zsilinszkyk ugyanolyan meggazdagodott lutheránus tót parasztok voltak, legfeljebb Áchim egy generációval közelebb volt földművelő felmenőjéhez.

Bajcsy-Zsilinszky pályájának első felében a hatalom által kedvezményezett személyiség volt. Az önkéntes katonai szolgálata alatti baljós afférjából is kimentették őt nagybátyjának a császárig érő kapcsolatai. 1911-ben egy fordított justizmord kedvezményezettje lett testvérével együtt, miután jogos önvédelemnek ítélték meg Áchim András megölését, noha ők törtek be Áchimhoz, és nem fordítva. 1922-ben hatalmi és karhatalmi erőszakkal nyerték meg vele a képviselő-választást. Ellenfeleinek korteseit, bizalmi embereit letartóztatták, programhirdető gyűléseit betiltották, a kampánygyűléseit csendőrökkel szétverették stb. Miután azonban Bajcsy-Zsilinszky kilépett a kormánypártból, a későbbiekben ugyanazt művelték vele a választások folyamán, mint 1922-ben az ő ellenfelével.

A hatalmas anyagból, amelyet a monográfus feldolgozott és elénk tárt, az tűnik ki, hogy nem egy jobboldali Bajcsy-Zsilinszky fordult balra, hanem egy következetes politikus fordult át következetlenbe, miután elvetette a diktatúrás eszközöket, de megtartotta az ezek nélkül elérhetetlen célokat. A következetlen politikus azonban következetes volt az általa helyesnek tartott ügyek önzetlen, elszánt, bátor és önérdekre nem tekintő szolgálatában. Ez vitte el a mártíromságig.

A háború után a kommunista emlékezetpolitika azzal az állítással vette használatba a mártírt, hogy mártíromsága előtt eljutott a kommunistákkal való őszinte szövetség vállalásáig és a kommunisták vezető szerepének elismeréséig az antifasiszta szövetségben.

Ez nem így volt. Még 1944 augusztusában is azt írta a börtönből, hogy „[n]incs ok a kommunistákkal szemben való meghátrálásra. A Magyar Front, így, ahogy a Békepárt [a kommunista párt akkori fedőneve – R. S.] szellemében és vezetésével jelentkezik, halálos veszedelem.”

A második világháború idején egy barátja emlékezete szerint leszögezte: „Én most még az ördöggel is szövetségre lépek. Aztán ezeket a zsidó és kommunista dolgokat majd, ha vége lesz a háborúnak, akkor rendezzük.” Nyilván a kommunisták is így gondolkodtak, és ahogyan alaposan elrendezték a nem kommunista antifasiszta ellenállók dolgát a háború után, nyilván úgy rendezték volna el Bajcsy-Zsilinszky dolgát is, ha a nyilasok el nem rendezik előlük.

Ennek a rendezésnek köszönhette Bajcsy-Zsilinszky Endre politikai sikerét, amely monográfusa megállapítása szerint a halálával kezdődött. A siker csúcsa az 1945 májusában lezajlott hatalmas temetési ceremónia volt. Ekkor az ő mártíromsága jól kihasználhatónak látszott az antifasiszta szövetség valamennyi részesének, tehát mindenkinek, aki akkor a politikai élet részese lehetett. A párizsi béketárgyalások szempontjából is fontos volt az ellenállás mártírjainak fölmutatása.

Tematikailag éppen Bajcsy-Zsilinszky rasszizmusa jött kapóra, miután a náciellenességén túlmenő,

egy származási csoport egészére vonatkozó németellenesség a politikai élet egészére kiterjedt, és Bajcsy-Zsilinszky németellenessége kiválóan megfelelt ennek és egy népcsoport kollektív megbüntetésének, kitelepítésének az alátámasztására. A kiscgazda napilap, a *Kis Újság* egy napon követelte áprilisban a svábok kollektív kitelepítését és Bajcsy-Zsilinszky méltó eltemetését. Boldizsár Iván a *Szabad Szóban* arról írt, hogy a sopronkőhidai akasztáshoz önként jelentkező három hóhérsegéd nemcsak vérbajos volt, de sváb is.

Bajcsy-Zsilinszkyt természetesen nemcsak a személyiségével összhangban lehetett felhasználni, hanem azzal ellentétesen is. Rá hivatkozva határozta el magát a kiscgazdapárt „megtisztult”, kommunistabarát vezetése a Magyar Testvéri Közösség köré konstruált „fasiszta” összeesküvési perben érintett tagjaitól, miközben Bajcsy-Zsilinszky maga is tagja volt ennek a titkos szervezetnek. Ha Bajcsy-Zsilinszky túlélte volna a háborút, és bármilyen laza kapcsolatba került volna azokkal a tagtársaival, akik megpróbálták felújítani a Magyar Közösség tevékenységét 1946-ban, akkor nyilván ő is a vádlottak padjára került volna. Ha akkor tán nem, akkor pár évvel később lehetett volna ismét Almásy Pál vádlott-társa, miként 1944-ben. Üldözötté vált szinte minden túlélő, aki a fajvédő ellenállás részese volt a Magyar Közösség, a turáni vadászok vagy a törzsköcs magyarok szervezetében.

Az 1944-es ellenállás nem kommunista résztvevőinek igen jelentős részét lehetett a korábbi évekből előbányászott németbarát, fasisztabarát és/vagy antiszemita szövegeivel, nyilatkozataival kompromittálni és

fasisztának bélyegezni. Az ellenállási szövetségben a kiscgazdák legfőbb képviselőjeként jelen lévő és az ellenállás szervezésében kimagasló érdemeket szerző Dessewffy Gyulát például olyan szöveggel lehetett megbélyegezni és emigrációba üldözni, amilyenél sokkal vadabban idézhetek volna folyóméterszámra Bajcsy-Zsilinszkytól.

1956 után egy ideig kellett még ő az „aki nincs ellenünk, az velünk van” alapú népfrentpolitikához, de a hetvenes évektől ennek már nem volt igazán jelentősége. Furcsa helyzet alakult ki. A szakmai autonómiájának erősítésére törekvő történelemszakma egyre határozottabban képviselte a tényszerűség követelményét a népfrentpolitika emblémájává tett mártírral kapcsolatos kutatásokban is, és a feltároló tények éppen a rendszer hivatalos értékrendjéhez képest vetettek rossz fényt az emblematikus mártírra. Ezen tények eltakarására vagy félreértelmezésére törekvő apologéta, Vigh Károly pedig a szakmával és a Bajcsy-Zsilinszky ellentmondásokban oly gazdag életétől megihletett írókkal és filmesekkel (például Hernádi Gyulával, Jancsó Miklóssal) szemben keres hivatalos védelmet a hivatalos mártírnak a hatalom csúcsain, Kádár Jánosnál, Aczél Györgynél, Pozsgay Imrénél. Kádárnak írt levelében a kommunista etikával, a szocialista erkölccsel állította szembe a Hernádi–Jancsó alkotópáros „beteges erkölcsiségét”.

Közben pedig a Bajcsy-Zsilinszky-apológia egyre inkább ellenzéki színezetűvé vált, hiszen a nacionalista, irredenta, fajvédő nézetek álcázására, elfogadhatóbbá tételére szolgált. Vigh Károlyt „Levelező” fedőnévvel

szoros megfigyelés alá vonta az államvédelem.

Bajcsy-Zsilinszky özvegyét, aki azonosult és mindig is kitartott párja nézetei mellett, antikommunista, ellenséges elemként évtizedeken át megfigyelés alatt tartották a körével együtt. Vigh pedig az ő bizalmával és segítségével monopolizálta a Bajcsy-Zsilinszky-kutatást, hiszen az özvegy nem is remélhetett mástól ekkora készséget a férje lehető legjobb színben való megjelenítéséhez, mint ettől az egykori keményvonalas kommunistától.

A rendszerváltás után pedig Vigh is váltott. Ekkor már hőse szovjetellenességét hangsúlyozta, írván: „a német után kész fegyvert fogni az orosz ellen is”.

Bajcsy-Zsilinszky Endre annyi jót és annyi rosszat akart, és annyira egyszerre akarta ezeket, hogy nem maradhat közömbös az élete iránt senki, akit érdekel a jó, a rossz és a tények. Nem lehet tudni, meddig tart Bajcsy-Zsilinszkyvel kapcsolatban a politikai érdektelenség. Lehet, hogy állandósul, de ne legyünk ebben biztosak. Mindenesetre jól teszük, ha kihasználják az érdektelenségnek ezt a kegyelmi állapotát azok, akiket valóban érdekel Bajcsy-Zsilinszky Endre fölöttébb érdekes élete.

A halála után háromnegyed századdal most már legalább rendelkezésünkre áll egy megbízható monográfia, amelyből ki lehet indulni.

